

Η Εικόνα ως μοναδικό και ανεπανάληπτο εκκλησιαστικό γεγονός

/ [Πεμπουσσία· Ορθοδοξία-Πολιτισμός-Επιστήμες](#)

Εδώ αξίζει να σταθούμε σε ένα ιδιαίτερο στοιχείο της Εικόνας, που χρειάζεται περαιτέρω ανάπτυξη. Όπως είδαμε, η Εικόνα εκφράζει τη σχέση της ιστορίας προς τη Βασιλεία του Θεού. Και ενώ το βάρος πέφτει κυρίως στα έσχατα, όμως, απαραίτητη προϋπόθεση της σωτηρίας του εικονιζόμενου είναι ένας ορισμένος τρόπος ζωής και σχέσεις ζωής ενδοϊστορικές. Γι' αυτό αντικατοπτρίζεται στην Εικόνα η εσχατολογική σχέση και η εξ αυτής σωτηρία με τη μορφή των συγκεκριμένων οριακών γεγονότων, που σφράγισαν την ύπαρξη του εικονιζόμενου όσο ζούσε ακόμη μέσα στην ιστορία και προσέδωσαν και στη φθαρτή του φύση

ορισμένα ιδιώματα που έμειναν του λοιπού αιώνια. Π.χ. βλέπουμε στην Εικόνα της Αναστάσεως τα στίγματα του Κυρίου, ή στον φωτοστέφανό Του τον Σταυρό. Παρόμοια, οι Άγιοι εικονίζονται να βαστάζουν «τα στίγματα του Κυρίου» τους.

Αυτό σημαίνει ότι τα σωτηριώδη γεγονότα, που έλαβαν χώρα μέσα στην ιστορία, καταξιούμενα διά της σχέσεώς των προς τον Χριστό, αποκτούν και αυτά τον χαρακτήρα του μοναδικού και ανεπανάληπτου. Π.χ. η συγκεκριμένη άσκηση του αγίου ασκητού, που έλαβε χώρα σε συγκεκριμένο τόπο και χρόνο, παίζει μοναδικό ρόλο στη σωτηρία του και δι' αυτής στη ζωή της Εκκλησίας, στη λατρεία, στην Εικόνα και στη δική μας σωτηρία, του καθενός ως μέλους του Σώματος. Η δε τελείωσις του αγίου είτε εν ειρήνη είτε διά μαρτυρίου είτε με οποιονδήποτε τρόπο, δηλ. η έξοδός του από τη ζωή και η είσοδός του στην Βασιλεία των Ουρανών, αποτελεί για την Εκκλησία ένα καινούργιο και μοναδικό γεγονός, διά του οποίου ολόκληρη η Εκκλησία προγεύεται τα έσχατα. Άλλα και ιστορώντας την εικόνα του αγίου αυτού η Εκκλησία και προσκυνώντας την, δημιουργεί ένα νέο

γεγονός. Η πρώην ουδέτερη χριστολογικά, σωτηριολογικά και εσχατολογικά ύλη της σανίδος ή του τοίχου πάνω στον οποίο ιστορείται η εικόνα, προσλαμβάνει πλέον διαστάσεις καινούργιου και μοναδικού γεγονότος, γιατί μέσω αυτής κατά ιδιαίτερο τρόπο συνδέεται η εκκλησία με την εσχατολογική ύπαρξη και προσωπικότητα του αγίου. Έτσι κατανοούμε αυτό που οι Πατέρες έγραφαν σε κείμενα και σε ύμνους και στον Όρο της Ζ΄ Οικουμενικής συνόδου, ότι διά της εικόνας του Χριστού και των αγίων αγιάζεται η κτίση.

Κατανοούμε, έτσι, γιατί η Εικόνα δεν είναι για την Εκκλησία ένα σύμβολο και σκέτος τύπος, διά του οποίου απλώς συμβολίζεται ο άγιος. Αποτελεί μάλλον επίτευγμα μοναδικό της εκκλησιαστικής κοινότητας που εκφράζεται διά του αγιογράφου της, ο οποίος στην περίπτωση αυτή επέχει θέση ευαγγελιστού, με το να φανερώνει διά χρωμάτων και σχημάτων την ιδιαίτερη εκκλησιαστική σχέση αγίου-Χριστού-Πατρός. Το γεγονός ότι πρέπει να φανεί στην εικόνα αυτή η σχέση προσδίδει στην πραγμάτωση και κατασκευή της Εικόνας την έννοια προσωπικού άθλου ασκήσεως και πνευματικού επιτεύγματος του αγιογράφου. Πρέπει ο αγιογράφος να επιτύχει ώστε κάθε νέα εικόνα του αγίου να είναι ένας τρόπος να έρχεται η Εκκλησία σε σχέση με τον άγιο. Ενώ δηλαδή θα ήταν δυνατό να ξεχαστεί αυτή η σχέση διά της λήθης (η οποία χαρακτηρίζει τα ανθρώπινα και κατά τους Πατέρες αποτελεί πάθος μέγα), ο αγιογράφος «μνήμην ποιείται» του Αγίου που ιστορεί. Έτσι συμμετέχει στον εκκλησιαστικό εορτασμό, κατά τον οποίο ολόκληρη η Εκκλησία «μνήμην ποιείται» του εορταζομένου Αγίου, αντιστεκόμενη στη λήθη που συνεπάγεται η κτιστότητα του χρόνου. Αυτή η «μνήμη» δεν είναι απλώς συναισθηματική ενθύμηση, αλλά συμμετοχή της ευχαριστιακής κοινότητας στην «αιωνία μνήμη», δηλ. στην μνήμη με την οποία ο αιώνιος Θεός Πατήρ θυμάται και διακρατεί σε αιώνια ύπαρξη και κοινωνία τον Άγιο, και κατ' επέκταση κάθε πιστό. Έτσι η ευχαριστιακή κοινότητα με τις εορτές της, που απαιτούν και σχετική εικονογράφηση, οδηγεί τον αγιογράφο στη δημιουργία ενός γεγονότος, της νέας εικόνας του Αγίου, διά της οποίας η κοινότητα έρχεται εκ νέου σε σχέση προς τον εσχατολογικό άνθρωπο, που είναι ο Άγιος.

Με αυτό συμφωνεί και η κατά παράδοση συνήθεια του λαού μας να ονομάζει με ιδιαίτερα ονόματα διάφορες εικόνες της Παναγίας· να απευθύνει ιδιαίτερη τιμή προς κάθε μία απ' αυτές στον ιδιαίτερο τόπο στον οποίο βρίσκεται· να σχετίζει προς καθεμία απ' αυτές ιδιαίτερα θαύματα, τα οποία δεν αποτελούν παρά καινούργια γεγονότα μοναδικά· να γράφει ακόμη ιδιαίτερες ακολουθίες σχετικές προς τις ειδικές ιστορικές συνθήκες, υπό τις οποίες η κάθε εικόνα βρέθηκε, ζωγραφίσθηκε ή θαυματουργήσε· να τελεί επίσης λιτανείες και λειτουργίες σε ιδιαίτερες μνήμες, όπως σε πολλά μοναστήρια στο Άγιο Όρος και σε πολλά προσκυνήματα μέσα στον κόσμο.

Αυτό εξηγεί και το γνήσιο βυζαντινό εικονογραφικό ήθος, σύμφωνα με το οποίο όχι μόνο ένας αγιογράφος δεν αντέγραφε μιμητικά μία παλαιότερη εικόνα, αλλά δεν αντέγραφε ούτε και τις ίδιες τις δικές του εικόνες, όταν ξαναζωγράφιζε το ίδιο θέμα για δεύτερη, τρίτη, πολλοστή φορά. Επειδή πίστευε, προφανώς, ότι κάθε νέα εικόνα είναι και ένα νέο μοναδικό και ανεπανάληπτο γεγονός κοινωνίας της Εκκλησίας προς τον ιστορούμενο άγιο.

Αυτός είναι ο βαθύτερος λόγος για τον οποίο δεν πρέπει να έχουμε στις εκκλησίες και να προσκυνούμε εικόνες που είναι απλώς αναπαραγωγές διά μηχανικών μέσων κάποιων άλλων εικόνων, είτε με τήν τυπογραφία είτε αργότερα με τους computers. Εξίσου όμως δεν είναι σωστό να ζωγραφίζουμε εικόνες διά μηχανικής αντιγραφής παλαιότερων πρωτοτύπων, χωρίς δηλαδή οπ αγιογράφος να έχει μπει στον κόπο να συμμετάσχει στο εκκλησιαστικό γεγονός με τον δικό του μοναδικό άθλο και την άσκηση.

Δυστυχώς, σε μεταγενέστερα χρόνια χάθηκε αυτό το αισθητήριο και το ορθόδοξο ήθος διολίσθησε προς μία αντίληψη ότι πρέπει να επαναλαμβάνεται το ίδιο ακριβώς σχέδιο, με τα ίδια ακριβώς χρώματα, χωρίς προσωπική μετοχή του αγιογράφου. Έστω κι αν οι αλλοιώσεις αυτές οφείλονται και σε εξωτερικούς ιστορικούς και οικονομικοκοινωνικούς λόγους, υπάρχει αναμφισβήτητα και θεολογική εξήγηση του γεγονότος. Πρόκειται δηλαδή για αλλοίωση της ορθοδόξου θεολογίας, κατά την οποία, σε παλαιότερες μεν εποχές, σημασία είχε η σχέση της κοινότητας προς τον Χριστό και άρα του κάθε πιστού μέλους προς την κοινότητα, σχέση η οποία εκφραζόταν κατ' εξοχήν διά της θείας ευχαριστίας. Για τον λόγο αυτό, οι μεγάλοι Πατέρες χαρακτηρίζουν την προσκύνηση των εικόνων ως έκφραση λατρείας σχετικής, δηλαδή λατρείας η οποία διά μέσου της Ει-κόνας σχετίζει τον πιστό και την κοινότητα προς τον άγιο ή τον Χριστό και τελικά τον Θεό Πατέρα. Σε μεταγενέστερες, όμως, εποχές, λόγω ατονήσεως του ευχαριστιακού βιώματος, της ευχαριστιακής θεολογίας και της αισθήσεως της μοναδικότητας των γεγονότων και σχέσεων, οι οποίες συνάπτονται μέσα στο ευχαριστιακό πλαίσιο, δόθηκε πρωτεύων ρόλος σε άλλα στοιχεία της Εικόνας, όπως ο συμβολι-σμός, η ηθική διδασκαλία, η ψυχολογική έκφραση κτλ.

Εδώ πρέπει να κάνουμε μια παρένθεση, για να τονίσουμε ότι η ελευθερία των βυζαντινών έναντι των μεταβυζαντι-νών δεν υπογραμμίζεται εδώ ως καλλιτεχνική αρετή και ικανότητα αλλά ως ορθοδοξία, με την έννοια της ορθής δόξης περί του αγίου και της εικόνας του και της ορθής δοξολογίας του αγίου δια της εικόνας του. Δηλαδή μας απασχολεί το θέμα από την άποψη εντοπίσεως του ορθοδόξου θεολογικού κριτηρίου και όχι από την άποψη αισθητικής αξιολογήσεως και συγκρίσεως διαφόρων εποχών της αγιογραφίας μεταξύ των. Το ορθόδοξο

κριτήριο μάς προφυλάσσει από διολισθήσεις προς αιρετικές παρεκκλίσεις από το ορθόδοξο δόγμα περί της σαρκώσεως του Θεού, περί της εν Χριστώ σωτηρίας μας και περί του εικονισμού όλων αυτών στις ορθόδοξες εικόνες.

Αλλά με την ολοκλήρωση αυτής της θεολογικής ερμηνείας διαγράφηκαν ήδη και τα στοιχεία μιας επανεξετάσεως της Εικόνας στις ημέρες μας και κάποιας προτάσεως εικονογραφικής διδακτικής μεθόδου προς αποκατάσταση της γνήσιας εικονογραφικής ορθοδόξου παραδόσεως, απ' την οποία πολλές φορές εκπίπτουμε στα νεότερα χρόνια.

(π. Σταμάτης Σκλήρης, «Εν εσόπτρῳ -εικονολογικά μελετήμαστα», εκδ. Μ. Π. Γρηγόρης, σ.98-102)